

Literatuur

C. Dekker. Het Kromme Rijngebied in de Middeleeuwen. Zutphen, 1984, p. 81, 340, 566.

A. J. van der Aa. *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*, Gorinchem 1846.

Roland Blijdenstein. „Zeist, groei en bouw“. *Heemschut*, febr. 1984, nr. 2, p. 29 t/m 33.

„Het einde van de Niënhof“, *Buiten*, jrg. 21, 1927, p. 177. Gegevens van de gemeente Bunnik over de Niënhof.

Genealogie van het geslacht van Pestere, opgemaakt en bijeenverzameld door David George Pestere te Utrecht (c. 1880), Rijksarchief Utrecht.

Gids en Reisboek voor de stad en Provincie Utrecht, 1884. P. J. Lugters. *Gezigten in de omstreken van Utrecht*, Loenen aan de Vecht 1869.

Nederlands Adelsboek, 28e jaargang, Den Haag 1930 en 67e jaargang, Den Haag 1975.

R. van Oostenbrugge. „Niënhof, rijkdom aan bodemtypen“, *Van Buiten*, juli 1979, p. 9-10.

J. Th. M. Oostendorp. *Bunnik in oude ansichten*, Zaltbommel 1971, p. 18.

De Opmerker, Orgaan van het Genootschap „Architectura et Amicitia“, Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap, 1872, 1874, 1877, 1880, 1881, 1882, 1891, 1892, 1897, 1899.

C. A. Schilp. „De Niënhof, de paden op, de lanen in“, *Van Buiten*, juli 1979, p. 6-8.

J. B. Rietstap. *Armorial Général*, deel II, Londen 1965.

C. A. Schilp en J. van der Zee. „Wat zou Bunnik zijn zonder Kromme Rijn?“, *Van Buiten*, juli 1981.

C. A. Schilp en J. van der Zee. „Driebergen, geliefd oord in het Sticht“, *Van Buiten*, oktober 1982.

Wandeling in het landschap, *Van Buiten*, juli/aug./sept. 1981.

Van de Poll-Stichting Zeist, 8e jaargang, maart 1978, nr. 1. *Weekbode voor Zeist, Driebergen, e.o.*, 5-10-1878.

E. B. F. F. Wittert van Hoogland. *Bijdragen tot de geschiedenis der Utrechtse Ridderhofsteden en Heerlijkheden*, Den Haag 1909/1912.

BOMMEN OP HET SAZU

AANTEKENINGEN UIT DE HERFST VAN 1944

In het laatste jaar van de tweede wereldoorlog werd Utrecht getroffen door enkele bombardementen van geallieerde vliegtuigen. Op 13 oktober en 6 november was het Centraal Station het doelwit. Het naast het station gelegen Stads- en Academisch Ziekenhuis (thans Academisch Ziekenhuis Utrecht) kreeg enkele voltreffers. De toenmalige directrice, M. Stenvers hield tijdens het laatste oorlogsjaar een dagboek bij over het „wel en wee“ van het ziekenhuis. Hierin is haar ooggetuigeverslag te vinden. (1).

Er bestaat eveneens een officieel rapport over deze gebeurtenissen van de hand van de directeur-geneesheer, de NSB'er K. Keyer. (2). Een reconstructie.

Stenvers. „13-10-1944 Om 1 uur een geweldige slag, een bominslag dicht bij. Dadelijk het gezegende bericht, dat alle patiënten en zusters er zonder eenig letsel waren afgekomen, alleen alle ruiten van paviljoen II, waar de bom vlak bij was gevallen, waren vernietigd. Er was voldoende hulp, daar de doktoren, zusters, broeders, allen medehielpen. Ook van paviljoen I, waar juist 15 zieke zuigelingen uit Otterlo zouden worden opgenomen, waren aan de zuidzijde alle ruiten kapot, zoodat opname uitgesloten was aldaar. In gebouw III, waar eveneens een bom was gevallen en alle ramen defect waren, terwijl meerdere gewonde personen zich meldden om geholpen te worden, waren de groote laboratoriumramen gesprongen. Snel ter plaatse alles opgenomen, alleen vervuld van groote dankbaarheid, dat alle personen gespaard bleven, hetgeen gezien de enorme hoeveelheid glas, die naar binnen is gevallen, als een groot wonder mag worden beschouwd. Al spoedig kwamen de eerste gewonden uit de stad binnen.“ Zes werden polikli-

nisch behandeld, twaalf moesten worden opgenomen en zes waren dodelijk getroffen. (3).

„Om ± 5 uur de 2de bominslag, die dadelijk een grotere stroom verwonden van veel ernstiger aard ten gevolge had.“ In totaal 31 gewonden. Drie werden er doorgezonden naar het Kriegslazaret, vijf werden poliklinisch behandeld en 23 patiënten werden opgenomen. (4). „Er werd aan alle tafels geopereerd, terwijl de volledige bloedtransfusiedienst moest worden ingeschakeld. Veel familie van getroffenen kwam informeren, zoodat er tot laat 's avonds overal veel drukte was. De huishoudsters bleven ook alle in actie, daar er voor 36 doktoren en 20 zusters, die niet aan tafel konden gaan, moest worden gezorgd.“

Keyer. „In den morgen van den 6den november was de actie van vliegtuigen groot. Van 8 uur tot 8.10 en van ongeveer 10 uur tot kwart over tien was reeds luchtalarm gegeven.

Te 10.27 volgde wederom een aanval van jachtvliegtuigen op het station waarbij ook bommen werden afgeworpen, zonder voorafgaand luchtalarm. Het gebouw der Psychiatrisch-Neurologische Klinieken bekam hierbij een voltreffer midden op het dak van den voorgevel aan de Nicolaas Beetsstraat, weliswaar van een middelzware bom - de mogelijkheid, dat twee lichtere bommen vrijwel tegelertijd het dak troffen, is niet geheel uitgesloten - doch de gevolgen waren zeer ernstig.

Gezien de gevolgen, schijnt het, dat de bom eerst op een lagere verdieping explodeerde. Door scherfwerking werden vele van het personeel en ook van de patiënten min of meer ernstig getroffen. De voorgevel

Gezicht op het hoofgebouw aan de Catharijnesingel, door A. G. van Agtmaal te Baarn, omstreeks 1936.

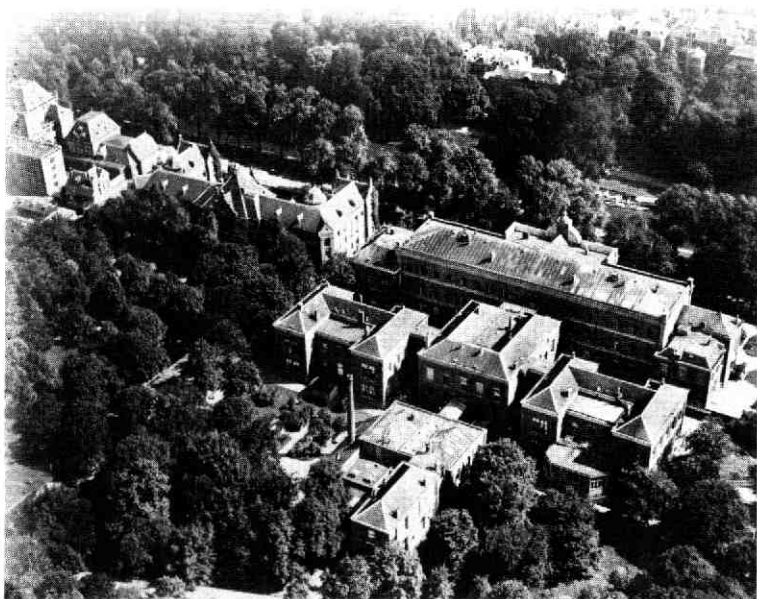
Foto: Historisch Topografische Atlas Gemeentelijke Archiefdienst Utrecht.

stortte van boven tot onder ineen, onder zijn verpletterend gewicht velen bedelvend.”

Stenvers. „6-11. Een ontzettende slag en de grond dreunde. Na de luchtbescherming en den directeur te hebben gewaarschuwd, ging ik naar gebouw III. Reeds bij de wasscherij kwamen de eerste gewonden me tegemoet lopen, bloedend en onherkenbaar door de dikke laag grijs stof, die hen bedekte. Enkele patiënten werden door twee personen gedragen, meerderen kwamen al op brancards. Bij de achterdeur gekomen keek men dwars door het gebouw, daar het middenstuk van de voorgevel tot aan 't trappenhuis

was weggeslagen. Een voltrefter had het huis daar getroffen. De ravage overal was onbeschrijfelijk. Over glasscherven, uitgeslagen deuren en neergestorte plafonds hielpen allen mede de getroffen en er uit te dragen, zelfs meerderen, die zelf waren gewond.”

Keyer. „Vele getroffen en werden verwond, doordat zij tegen muren geslingerd werden. Door den grooten luchtdruk vlogen deuren en ramen uit hun spouwen en kwamen in andere ruimten terecht. De patiënten werden door middel van brancards zoo snel mogelijk uit de zalen verwijderd, nadat eerst

Vogelvluchtgezicht op de achterzijde van het ziekenhuis vanuit het westen.

Foto: K.L.M. Aerocarto N.V. 1925.

reeds zij, die in de onmiddellijk getroffen zalen lagen, door zusters op planken en deuren in den tuin waren neergelegd.

Duitsche militairen bevrijdden eveneens patiënten uit het aan de straat grenzende deel der Vrouwen afdeling, welke patiënten later per brancard naar elders werden overgebracht.

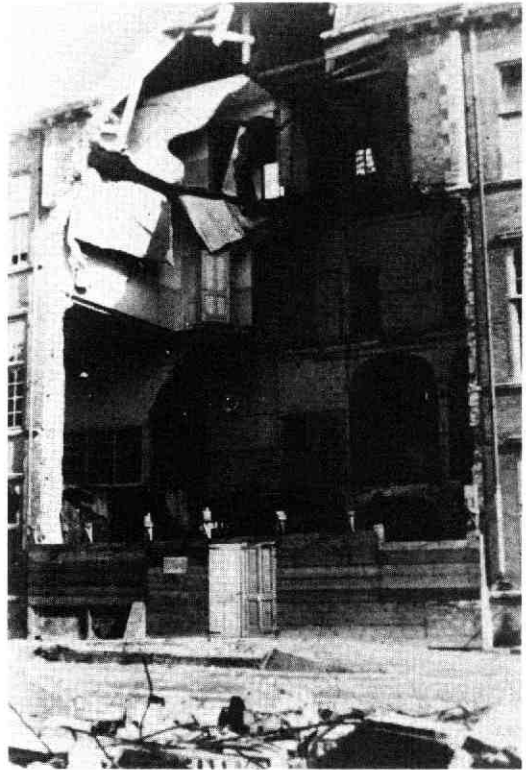
Inmiddels was een begin van een brand met snelblussers en andere middelen gebluscht. De brandschade was onbetekenend."

Stenvers. „De polikliniek van chirurgie stroomde vol met slachtoffers. De meesten waren leden van het personeel. De aanblik op de polikliniek was ontzettend, zóó ernstig waren velen getroffen." Vijfendertig lichtgewonden en 26 zwaargewonden, waarvan er 25 werden opgenomen. (5).

Keyer. „De chirurgische staf had met veel grootter moeilijkheden te kampen dan bij het bombardement dat de omgeving van het station trof op 13 oktober, doordat vrijwel alle gewonden tegelijkertijd in de polikliniek werden binnengebracht. Niet alleen de overvulling van de kliniek met zwaargewonden, maar ook om in korten tijd de noodzakelijke schifting tot stand te brengen, bracht de nodige complicaties met zich mee.

In de operatieafdeling werd aan drie tafels hulp verleend."

Stenvers. „Meteen kwamen, de één na de ander, de trieste berichten door, dat meerderen dadelijk doodelijk getroffen waren. Het was niet te omvatten en een

Afbeelding van de totaal vernielde voorkant van de getroffen kliniek. Het geheel werd dichtgetimmerd en men plaatste een schutting voor de in de voorgevel ontstane gaping van ongeveer vijftien meter. De patiënten uit het ontruimde gebouw werden geëvacueerd naar andere ziekenhuizen.

De foto is in het bezit van het Academisch Ziekenhuis te Utrecht.

Foto: Historische Topografische Atlas Gemeentelijke Archiefdienst Utrecht.

Op Maandagochtend 6 November 1944 werd door bruto geweld het allerliefsste van ons weggenomen: onze innig geliefde Zuster, Behuwdzuster, onze lieve Tante, onze lieve Nicht

JOHANNA HELENA SANDERS,

in leven Sociaal Werkster aan de Psychiatrische en Neurologische Klinieken te Utrecht.

Haar Ziel was Vrede, haar Leven Liefde.

Zij bereikte den leeftijd van 39 jaar.

Haarlem.
JAN SANDERS.
Vlaardingen.
HENK SANDERS,
ANNIE SANDERS-Nortier,
Arijeftij,
Bart,
Clke,
Harmon.
Amstelvaan.
FERRY ZIPPER,
BETSIJE ZIPPER-Hische.

De voorloopige teraardbestelling heeft plaats gehad op Vrijdag 10 November 1944 op de 1e Algemeene Begraafplaats te Utrecht. De crematie zal D.V. te zijner tijd plaats vinden.

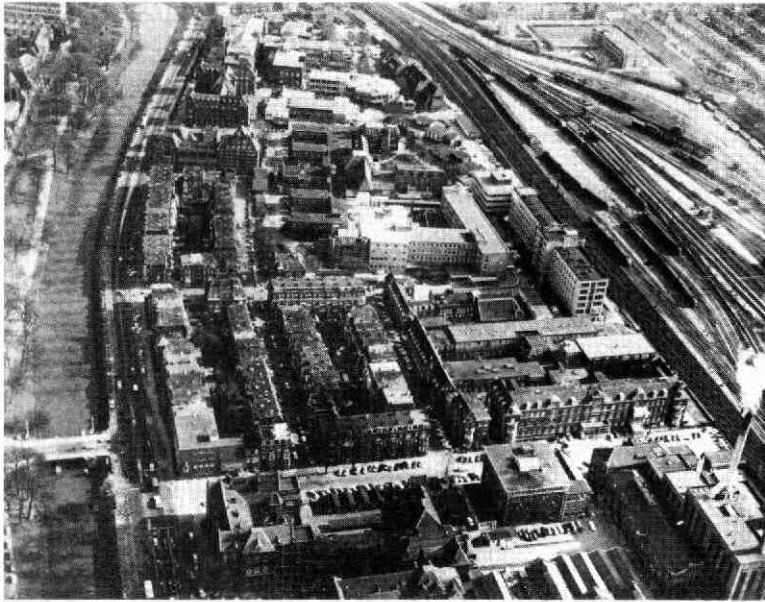
Correspondentieadres: Oranjestraat 57, Vlaardingen.

Rouwadvertentie van één van de overleden personeelsleden.

overzicht van hetgeen was geschied, was moeilijk te verkrijgen. De psychiatrische patiënten werden elders ondergebracht. Een tiental waren gewond, eenige uit schrik de straat op gevluht, enz.

Reeds spoedig kwamen er ongeruste familieleden uit de stad naar patiënten en personeel informeren. Het duurde echter eenige uren, vóór er een voorlopig overzicht werd verkregen.

Om 2 uur ruim ging ik met de zuster van één van de slachtoffers naar Pathologie. Toen we onderweg waren, begon men weer te schieten, hetgeen spoedig weer zoo erg werd, dat we tegen het woonhuis v. Troost moesten gaan liggen om dekking te zoeken. Dadelijk viel er weer een bom op de spoorlijn vlak achter het ziekenhuis. Het was inderdaad een wilde ontzetting."

Vogelvluchtgezicht op het gehele gebouwencomplex vanaf de Nicolaas Beetsstraat tot Vaartsestraat vanuit het noorden, door Slagboom en Peeters 1967.

Foto: Historische Topografische Atlas Gemeentelijke Archiefdienst Utrecht.

Keyer. „Toen in den middag wederom een luchtaanval plaats vond, ontstond belangrijke glasschade: de grote schuingeplaatste ramen in het dak van de operatieafdeling werden gedeeltelijk vernield. De operaties werden in de gang voortgezet.

Ofschoon het reddingswerk enkele malen gestoord werd door opnieuw naderende vliegtuigen, vorderde men goed en was het mogelijk met behulp van ter plaatse georiënteerde personen op die plaatsen het puin weg te ruimen, waar men slachtoffers vermoedde.”

Stenvers. „Bovendien bleven er eenige personen onvindbaar, zoodat men vreesde te moeten aannemen, dat deze nog onder het puin lagen. Helaas moest met zekerheid worden aangenomen, dat de portier, die tijdens de bominslag in de portiersloge stond, een van deze slachtoffers was. Grootte ongerustheid heerschte tevens omtrent twee dominees, die beiden kort voor het ongeluk in het gebouw waren gesignaleerd.” Eén voor een medisch onderzoek (*), de ander op werkbezoek.

„De toeloop van familieleden van patiënten en personeel nam in de loop van den dag steeds toe en het is aan de groote tact en rust van ons kantoorpersoneel, alsmede aan de huishoud dames te danken, dat alles zoo rustig mogelijk verliep en er geen paniek ontstond.”

Keyer. „Doordat vele hekken en poorten noodzakelijkerwijs geopend waren, bevonden zich reeds des morgens vele onbevoegden op het ziekenhuisterrein en in het getroffen gebouw. Onder het mom van hulpverlening hebben duistere elementen kans gezien ee-

nige objecten uit het getroffen gebouw te stelen. Ook een geval van lijkkroof is bekend geworden.”

Stenvers. „7-11. Nog steeds was den geheelen dag de toeloop van familie en bezoek zeer groot.

Het opruimingswerk in gebouw III werd temidden van hevige wind en regen voortgezet. Nog steeds waren de drie vermisten niet gevonden.

8-11. 's morgens werd bericht, dat de portier was vrijgekomen, hetgeen voor z'n jonge vrouw die binnenkort haar 2e kindje verwacht een vermindering van de enorme spanning van de laatste dagen betekende.”

Dezelfde avond werd de andere vermiste gevonden en pas een etmaal later de laatste.

Het aantal doden was hiermee gekomen op twintig. Op 11 november overleed een analyste aan haar verwondingen, het aantal brengend op 21; dertien personeelsleden, zes patiënten en twee bezoekers. Voor zes omgekomen verpleegsters werd een aparte dienst gehouden in de kapel van het ziekenhuis.

Stenvers. „9-11. 's Avonds werden de 6 zusters overgebracht naar de kerkzaal op brancards, waarop zij den volgenden dag door haar vriendinnen zullen worden begeleid over het terrein. Het was een zeer droevig, indrukwekkend gezicht deze zes baren op een rij te zien staan in ons mooie, intieme kerkzaaltje, bedekt met bloemen.

10-11. Er was een enorme belangstelling tijdens de dienst, zodat de droeve stoet door een aaneengeschakelde haag van vrienden en belangstellenden over ons terrein naar de uitgang ging.

Nog moet vermeld, dat een broer van een van de overleden zusters, een jongen van 14 jaar, uit Borgercompagnie (in Groningen!) was komen lopen om de begrafenis te kunnen bijwonen. Nadat hij maandag het droeve bericht had ontvangen, was hij 's avonds op stap gegaan en juist 10 minuten vóór den dienst de kerkzaal op vrijdagmiddag 12.50 uur binnengekomen!"

De zusters werden gezamenlijk begraven op de Eerste Algemene Begraafplaats te Utrecht.

Op 29 december 1947 werd een gedenkplaat met de namen van de slachtoffers, omgekomen bij het bombardement, onthuld. De plaquette hangt in de hal van gebouw 3 van het ziekenhuis.

Noten:

1. Mariana Stenvers (geboren in 1894) was tijdens de bezetting directrice van het Stads- en Academisch Ziekenhuis te Utrecht. Van 7 september 1944 tot 11 mei 1945 noteerde zij dagelijks haar herinneringen. Ten aanzien van schrift en stijl merkte zij het volgende op: „Het feit, dat alles steeds in de late avonduren na een drukken werkdag werd geschreven, moge als verontschuldiging gelden.“ Het gehele dagboek telt tweehonderd bladzijden; het aantal bijlagen (kranteknipsels, rapporten, brieven en notities) ongeveer honderd. Haar impressies over de bominslagen beslaan

twaalf bladzijden. Het boek is in het bezit van mevrouw B. Stenvers-de Boer; een tweede exemplaar ligt in de kluis van het Academisch Ziekenhuis te Utrecht.

2. In het kader van de nazificatie van de gezondheidszorg werd op 10 februari 1942 de directeur van het Stads- en Academisch Ziekenhuis te Utrecht, A. Schuckink Kool, gedwongen af te treden. Hij werd opgevolgd door Koenraad Keyer (geboren in 1903), leider van de NSB-organisatie: het Medisch Front. Bij de aanvaarding van zijn nieuwe ambt liet hij over zijn gezindtheid geen twijfel bestaan: „Ik sta hier in de eerste plaats als directeur; in de tweede plaats - doch dit is niet van het eerste te onderscheiden - als Nationaal Socialist.“ Na de bevrijding keerde de „oude“ directeur terug. Over de voorvallen na de bominslag op 6 november 1944 schreef Keyer een rapport dat is opgenomen in de bijlagen van het Dagboek Stenvers.
3. Lijst slachtoffers eerste bombardement: 13-10-1944. Bijlage Dagboek Stenvers.
4. Lijst slachtoffers tweede bombardement: 13-10-1944. Bijlage Dagboek Stenvers.
5. Lijst slachtoffers bombardement: 6-11-1944. Bijlage Dagboek Stenvers.
6. Dit betreft ds. Maarten Heikoop, predikant van de Gereformeerde Gemeente die toen kerkte in de Boothstraat.

*Herengracht 425
1017 BR Amsterdam*

Drs. H. W. J. de Boer

„ . . . IK BEN NU WEL KOMPABEL OM MIJ BROOD TE VERDIENEN“ . . .

EEN UTRECHTS(?) VERZOEK OM ONTSLAG UIT VEENHUIZEN IN 1833

In 1823 en 1824 opende de Maatschappij voor Weldadigheid drie gestichten in Veenhuizen. In het ene zouden onverbeterlijke landlopers en bedelaars worden opgenomen om hun mores te leren. In de andere was plaats voor arme mensen die het niet konden bolwerken in de burgermaatschappij en voor wezen, vondelingen en verlaten kinderen. De bedoelingen waren goed: breng nette en goedwillende armen onder strenge discipline bij hoe zij een eerlijke boterham kunnen verdienen en als ordelijke burgers verder kunnen leven; geef kinderen de gelegenheid om tot waardevolle medemensen op te groeien door hen te scholen en te gewennen aan lichamelijke arbeid, zodat zij geen luie nietsnutten zullen worden; breek met harde hand de luiheid en lamlendigheid van hardnekkig gespuis. Men verwachtte, dat dergelijke kolonies goedkoper zouden zijn dan de gangbare methoden waarmee men het armoedeprobleem in die tijd probeerde op te lossen. Bovendien zou het allemaal ver van de bewoonde wereld gebeuren en opgeruimd stond ook toen al netjes. De fout die werd gemaakt was, dat men ervan uitging, dat er wel werk genoeg was en dat werkloosheid eigenlijk in veel gevallen de

schuld was van de armen zelf: als die maar goed hun best deden zouden zij beslist wel werk kunnen vinden.

Niet alle weeshuizen stuurden hun pupillen even graag naar Veenhuizen: dat kostte geld en men wist maar nooit wat er met de kinderen zou gebeuren wanneer zij niet meer onder de eigen verantwoordelijkheid zouden vallen. Toch kwamen er in de loop van de tijd heel wat van deze ongelukkige kinderen op deze Drentse hei terecht. Een van hen was Hendrika van Kempen. Zij was in 1810 geboren en had de eerste jaren van haar leven in Naarden gewoond bij haar moeder. Van haar vader ontbreekt elk spoor. Nadat haar moeder was overleden had Hendrika een poos in Utrecht gewoond bij een oom. Deze had in 1826 om hulp aangeklopt bij de regenten van de Utrechtse Aalmozenierskamer, de instelling die armlastige stadgenoten verzorgde wanneer zij tenminste niet tot een kerk behoorden. De oom had zich vrijwillig aangemeld voor uitzending naar Veenhuizen. Hendrika werd niet direct meegezonden, maar volgde een poosje later: toen werd zij opgenomen in het weeshuis. In 1833 wilde zij naar „huis“ terug en schreef